

Makroøkonomiske konsekvenser av redusert arbeidstid

Roger Bjørnstad og
Roger Hammersland

Inntekten, eller verdiskapningen, i Norge er nært knyttet til hvor mye vi jobber. En reduksjon i arbeidstiden vil derfor på sikt føre til at inntektene utenom oljeinntektene synker om lag tilsvarende. En kan håpe på noen gevinster i form av høyere produktivitet i de gjenværende timene, lavere sykefravær og økt yrkestilknytning, men våre beregninger viser at de samlede inntektene i Norge reduseres. Reduserte inntekter gir redusert forbruk av varer og tjenester. En arbeidstidsforkortelse innebærer således at økt fritid prioriteres framfor et høyere forbruk.

Innledning

Norsk økonomi har vært i en rivende utvikling siden 2. verdenskrig. Sammenliknet med andre OECD-land var vi et relativt fattig land med en lite effektiv industri som lå teknologisk etter de mer utviklede landene. I dag er vi et av verdens rikeste land med konkurranse-dyktig industri og høyt kunnskaps- og teknologinivå. I de siste 35 årene har også oljeinntektene kommet til. Nordmenn har opplevd en enorm velstandsvekst. Mye av den politiske diskusjonen i Norge i perioden har vært knyttet til på hvilken måte vi skal ta ut velstanden. Skal den spares til kommende generasjoner og eldrebølgen, eller skal den brukes til å bygge ut offentlige velferdstilbud? Skal den brukes til å redusere skattene slik at befolkningen kan velge selv, eller skal vi kjøpe oss mer fritid og arbeide mindre? Vi har så langt valgt noe som kan betraktes som en kombinasjon av alt dette.

Figur 1 viser utviklingen i antall årlige arbeidstimer per sysselsatt totalt i Norge og antall avtalte arbeidstimer per år for en heltidsstilling i industrien, siden 1962. Figuren viser at i gjennomsnitt har den faktiske arbeidstiden per sysselsatt gått ned fra om lag 2000 timer per år på begynnelsen av 1960-tallet til vel 1400 timer i 2007, en nedgang på omtrent 600 timer. Den avtalte arbeidstiden i industrien har gått ned med om lag 350 timer, fra nesten 2100 i 1962 til knapt 1750 timer i 2005. Den avtalte arbeidstiden har gått ned som følge av reduksjoner i den ukentlige normalarbeidstiden og økt ferie. Når den faktiske arbeidstiden har gått ned hurtigere enn den avtalte, skyldes det flere forhold. Blant annet har andelen av de sysselsatte som arbeider deltid økt, og det gjennomsnittlige fraværet har økt på grunn av økt langtidssykefravær og permisjoner. Begge forhold henger i stor grad sammen med økt kvinnelig yrkesdeltakelse.

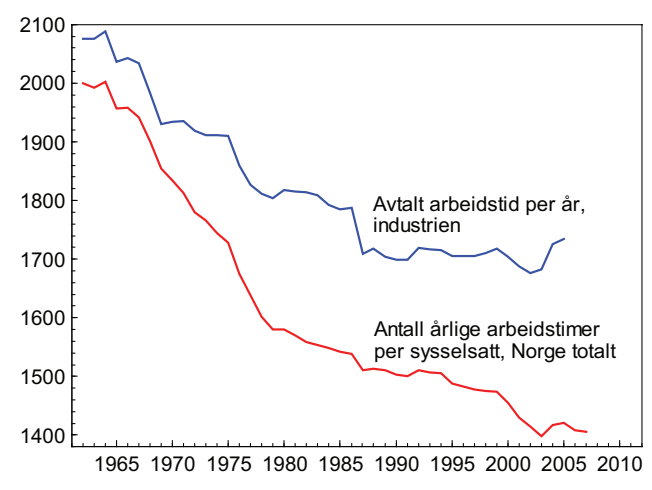
Roger Bjørnstad er forskningsleder ved gruppe for makroøkonomi (bjr@ssb.no)

Roger Hammersland er forsker ved gruppe for makroøkonomi ((rhs@ssb.no)

Også i årene framover er det grunn til å tro at Fastlands-Norge vil oppleve betydelig vekst. I tillegg kommer fortsatt høye inntekter fra petroleumsvirksomheten. Det er da naturlig at befolkningen vil ønske ytterligere redusert arbeidstid. Fritid kan betraktes som et gode på lik linje med andre goder som biler, hi-fi anlegg og mobiltelefoner, og som med de aller fleste goder ønsker vi mer av det jo rikere vi blir. Ønsket om redusert arbeidstid er noe vi må forvente når vi opplever slik velstandsvekst. Spørsmålet er imidlertid hvor kostbar en arbeidstidsforkortelse i Norge i dag er, blant annet i form av redusert produksjon og forbruk, og hva effekten er på næringsstruktur og sysselsetting. Hva gir vi avkall på, og hvordan løser vi utfordringene vi da står ovenfor?

Et sentralt spørsmål er i hvilken grad den faktiske arbeidstiden vil bli redusert når normalarbeidstiden går ned. Stor grad av arbeidstidsfleksibilitet vil jo kunne dempe dette gjennomslaget betraktelig, ikke minst ved økt bruk av overtid og mindre deltidsarbeid. For å illustrere hvordan den faktiske arbeidstiden utvikler seg har vi i beregningene dekomponert arbeidstiden i de ulike

Figur 1. Avtalt og faktisk arbeidstid

momentene som forklarer utviklingen. Dekomponeringen har vi gjort på følgende måte:

Faktisk arbeidstid lønnstakere, antall timer per sysselsatt	=	Antall lønnstakertimeverk per avtalte arbeidstime	*	Avtalt arbeidstid, antall avtalte arbeidstimer per normalårsverk (heltidsstilling)	*	Antall heltidsstillinger per sysselsatt
2006:						
1 372 timer per år	=	0,917	*	1 779 timer per år	*	0,841

Antall lønnstakertimeverk per avtalte arbeidstime viser forholdet mellom den faktiske og avtalte arbeidstiden. Forholdet påvirkes av antall overtidstimer, sykefravær, fødselspermisjoner, streiker og lignende. I 2006 utgjorde den faktiske arbeidstiden 91,7 prosent av den avtalte. Antall overtidstimer bidro til å øke den faktiske arbeidstiden, men fraværet utgjorde mye mer enn overtiden, slik at lønnsuttakerne i gjennomsnitt altså arbeidet under 92 prosent av det de hadde avtalt. Når vi skal finne den faktiske arbeidstiden må vi også ta hensyn til at mange jobber i deltidsstillinger. Det siste forholdstallet tar hensyn til det. Den viser antall normalårsverk per sysselsatt. Antall normalårsverk kan betraktes som antall heltidsstillinger når vi også slår sammen deltidsstillingene i heltidsekvivalenter. Tallet på 0,841 viser at all deltidsjobbingen i Norge i 2006 tilsvarte en situasjon der hver og en av arbeidstakerne hadde stillingsbrøker på om lag 84 prosent. Hadde alle jobbet i heltidsstillinger hadde arbeidskraftsinnsatsen i Norge vært så mye høyere at det hadde tilsvart en økning på 19 prosent (som representerer en økning fra 0,841 til 1). Samlet sett var den årlige arbeidstiden for lønnstakerne dermed kun 1372 timer i 2006, mens den avtalte arbeidstiden for en heltidsstilling var på 1779 timer i året. Hvis vi deler dette tallet på antall arbeidstaker, som framkommer ved å trekke ut antall ferieuker og antall uker som går bort på grunn av bevegelige helligdager, fra antall uker i året, får vi at de norske lønnstakerne i 2006 i gjennomsnitt jobbet 30,2 timer i uka, eller vel 6 timer per dag 5 dager i uka.

For å svare på de ovennevnte spørsmålene vil vi i denne artikkelen basere oss på resultatene i en rapport utarbeidet for Fornyings- og Administrasjonsdepartementet. I rapporten benyttes Statistisk Sentralbyrås makroøkonomiske modell MODAG til å analysere virkninger av en arbeidstidsforkortelse (Bjørnstad m.fl., 2008). Artikkelen vil i hovedsak ta for seg fire typer arbeidstidsforkortelser som blir gjort gjeldende for alle: 1) ti prosent reduksjon i normalarbeidstiden fra og med 2010, 2) ti prosent reduksjon i normalarbeidstiden fra og med 2010 og tjue prosent fra og med 2020, 3) innføring av fire dagers arbeidsuke fra og med 2010 og 4) tre ukers utvidet ferie fra og med 2010.

MODAG og arbeidstidsforkortelser

MODAG er en svært omfattende modell, med om lag 4000 likninger som beskriver mange sammenhenger i norsk økonomi. Den er primært utarbeidet for å

analysere de store, makroøkonomiske problemstillingene, og er derfor betydelig forenklet med hensyn til mange forhold som kan ha betydning for virkningen av arbeidstidsreformene. For eksempel er det kun én type arbeidskraft i modellen, og arbeidstid påvirker ikke produksjonsprosesser eller yrkestilknytning i seg selv. På tross av dette vil MODAG likevel være godt egnet til å belyse mange av de sentrale spørsmålene vi har reist innledningsvis. Videre inneholder ikke MODAG mekanismer som sikrer langsiktig balanse i utenrikshandelen eller i den finansielle balansen i offentlig forvaltning. Dette må en derfor ta eksplisitt hensyn til ved bruk av modellen.

I MODAG bidrar forkortet normalarbeidstid til å øke overtiden og øke omfanget av heltid (eller redusere omfanget av deltid). Videre er det i MODAG slik at langtidssykefraværet øker når det er et økt press i arbeidsmarkedet eller når det kommer flere grupper inn i arbeidsstyrken. En arbeidstidsforkortelse fører i modellen til økt langtidssykefravær av begge disse årsakene. En kan imidlertid argumentere for at arbeidstidsforkortelsen isolert sett reduserer sykefraværet. I beregningene er det derfor forutsatt at det gjennomsnittlige sykefraværet ikke endres når arbeidstiden reduseres.

Arbeidstidsforkortelser vil i MODAG, enten de er lov-pålagte eller tariffestede, i første omgang ikke påvirke etterspurte timeverk. Antall sysselsatte personer vil således øke tilsvarende nedgangen i arbeidstiden. Det bringer samtidig antall arbeidsledige ned like mye. Det er langt på vei denne nedgangen i arbeidsledighet som gjør at arbeidstidsforkortelsen i det hele tatt får virkninger videre i modellen, og da i hovedsak gjennom ledighetens virkning i lønnsdannelsen. En nedgang i ledigheten vil imidlertid også øke arbeidstilbudet, men det bidrar kun til å dempe nedgangen i ledighet. Lavere ledighet presser således lønnsveksten opp. Dette reduserer etterspørselen etter arbeidskraft, og bringer ledigheten ytterligere noe opp. I MODAG er ikke tilbakevendingsmekanismene så sterke at ledigheten vender helt tilbake til det den var før arbeidstidsreduksjonen. Dette skyldes delvis at timeverksbruken i offentlig sektor er antatt å være upåvirket av arbeidstidsforkortelsen, slik at antall offentlig ansatte øker, og delvis at sysselsettingen i de private bedriftene også øker.

At et høyere reallønnsnivå og tap av internasjonal konkurransevne er opprettholdbart på lang sikt skyldes egenskaper ved lønnsdannelsen og manglende beskrankninger i MODAG. Lønnsdannelsen i Norge er funnet å gi en sammenheng mellom ledighetsnivå og reallønnsnivå, slik at et lavere ledighetsnivå går sammen med et høyere reallønnsnivå, men ikke varig høyere reallønnsvekst. Det innebærer at den økte reallønnsveksten stopper opp etter hvert som den nærmer seg det høyere reallønnsnivået og konkurransevnen svekkes dermed ikke ytterligere. Hvorvidt Norge vil kunne ha et slikt varig høyere reallønnsnivå avhenger av om det da vil være en rimelig balanse i utenrikshandelen. Et slikt balansekrav mangler i MODAG. Dersom en antar

Tabell 1. **Virkninger av ulike arbeidstidsreformer ved uendret offentlig sysselsetting og økte inntektsskattesatser. Avvik fra referansebanen i prosent eller prosentpoeng der det framgår**

	10 prosent reduksjon i normalarbeidstiden fra og med 2010		10 prosent reduksjon i normalarbeidstiden fra og med 2010 og 20 prosent fra og med 2020		4-dagers arbeidsuke fra og med 2010		3 uker utvidet ferie fra og med 2010	
	2015	2050	2015	2050	2015	2050	2015	2050
Avtalt arbeidstid	-8,6	-9,9	-8,6	-19,7	-17,4	-19,7	-6,6	-6,4
Faktisk arbeidstid	-5,3	-4,4	-5,2	-9,3	-9,1	-9,3	-5,0	-5,5
Sysselsetting, personer	2,5	0,9	2,0	2,2	4,3	2,1	2,4	1,5
Sysselsatte timeverk i offentlig sektor	-5,8	-4,9	-5,8	-10,2	-10,0	-10,3	-5,6	-6,1
Arbeidstilbud	1,5	0,2	1,0	0,9	2,4	0,7	1,3	0,6
Ledighetsrate, prosentpoeng	-1,0	-0,6	-1,0	-1,3	-1,8	-1,3	-1,1	-0,8
Lønn per normalårsverk	9,6	27,7	9,4	62,9	17,5	68,6	7,7	30,8
Konsumprisindeksen	6,5	29,2	6,8	65,2	11,7	71,7	5,4	31,8
Inntektsskattesatser, prosentpoeng	1,8	1,8	3,2	3,2	3,6	3,6	1,9	1,9
Husholdningenes realdisp. inntekt	0,5	-3,7	-2,5	-6,4	0,2	-6,9	-0,3	-3,4
Konsum i husholdninger	1,4	-2,6	-0,8	-4,2	2,0	-4,6	0,6	-2,2
BNP totalt	-0,9	-2,6	-1,6	-4,8	-1,6	-5,1	-1,0	-2,6
BNP industri	-2,4	-1,7	-2,7	-4,0	-4,4	-4,1	-2,0	-2,1
Driftsbalansen i prosent av BNP, prosentpoeng	-1,4	-1,9	-0,7	-3,9	-2,3	-3,9	-0,9	-2,2
Overskudd i offentlig forvaltning i prosent av BNP, prosentpoeng.	0,0	0,4	1,0	0,3	0,3	0,7	0,2	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

at dette kravet bare så vidt var oppfylt før arbeidstidsreduksjonen er det rimelig å anta at reallønnsnivået før eller senere vil måtte returnere til det nivået vi hadde fått uten arbeidstidsreduksjonen. Problemet er at det er forbundet med svært stor usikkerhet i tallfestingen av når og hvordan dette skjer. Hovedberegningene er av den grunn ikke gjennomført med tanke på å bringe norsk økonomi tilbake til realøkonomisk balanse i løpet av beregningsperioden. I et langsiktig perspektiv kan beregningene derfor sies å være partielle. I bergningene følges imidlertid en reduksjon i normalarbeidstiden av en finanspolitisk tilstramning som er utformet slik at nettofordringene i offentlig forvaltning reelt sett er om lag som i referansebanen ved slutten av prognoseperioden i 2050. Dette er som vi skal se ikke tilstrekkelig til å bringe ledigheten helt tilbake til nivået i referansebanen, men illustrerer likefullt virkningene av å bringe statens finanser tilbake til nivået i referansebanen.

Referansebanen

For å kunne se på effektene av arbeidstidsreduksjoner har vi utarbeidet en referansebane for norsk økonomi fram til 2050. Referansebanen representerer ikke vår beste prognose for utviklingen i norsk økonomi. Det er snarere lagt vekt på at den skal angi en relativt balansert utvikling og at økonomien i 2010, som av beregningstekniske årsaker er det året arbeidstidsforkortelsene gjennomføres, er i en om lag konjunktturnøytral fase. Årsaken til dette er at arbeidstidsforkortelsen innebærer bortfall av arbeidskraft og dersom det gjøres i en periode hvor det i utgangspunktet er mangel på arbeidskraft, vil utslagene av arbeidstidsforkortelsen i stor grad reflektere det spesielle ved konjunkturfasen og i mindre grad det strukturelle. Resultatene må i

tråd med dette tolkes i lys av konjunktursituasjonen. Dersom det gjennomføres en arbeidstidsforkortelse i en høykonjunktur, uten samtidig å gjennomføre kontraktive tiltak, vil økonomien bli ytterligere destabilisert. Utslagene av arbeidstidsforkortelsen vil i en slik situasjon derfor kunne bli betraktelig sterkere enn det resultatene redegjort for her indikerer.

Makroøkonomiske virkninger av arbeidsforkortelser

En reduksjon i arbeidstiden øker timelønnskostnadene. På kort sikt øker lønningene særlig på grunn av at det må ventes en viss lønnskompensasjon til arbeiderne. På lengre sikt avhenger timelønnskostnadene av om det blir et varig økt press i arbeidsmarkedet som følge av arbeidstidsforkortelsen. I offentlig sektor vil økte lønnskostnader uten andre finanspolitiske tiltak svekke offentlige finanser. På sikt må de økte kostnadene derfor dekkes inn. Av den grunn har vi i denne kortfattede artikkelen valgt å referere til resultatene av beregninger der antall offentlige sysselsatte holdes uendret i forhold til en referansebane der arbeidstiden ikke endres. Samtidig økes inntektsskattene noe og på en slik måte at de offentlige finansene ikke svekkes etter arbeidstidsforkortelsen.¹

Som tidligere nevnt ser vi på fire typer arbeidstidsforkortelser som gjelder for alle:² 1). en 10 prosents reduksjon i normalarbeidstiden fra og med 2010, 2) en

¹ For alternative beregninger uten finanspolitisk inndekning vises til Bjørnstad m.fl. (2008).

² Bjørnstad m. fl. (2008) ser også på tilfellet der arbeidstidsforkortelsene kun gjelder for spesifikke grupper av befolkningen, hhv. for eldre over 62 år og småbarnsforeldre.

20 prosents reduksjon i normalarbeidstiden fordelt på 10 prosent fra og med 2010 og ytterligere 10 prosent fra og med 2020, 3) innføring av fire dagers arbeidsuke fra og med 2010 og 4) tre ukers utvidet ferie fra 2010. Arbeidstidsforkortelsene kommer for alle typenes vedkommende i form av en reduksjon i normalarbeidstiden. Vi ser imidlertid av tabellen at det tar noe tid før arbeidstidsforkortelsen slår helt ut i den avtalte arbeidstiden og at nedgangen i faktisk arbeidstid er under halvparten av nedgangen i avtalt arbeidstid i de tre første beregningene. Årsaken til at den faktiske arbeidstiden reduseres mindre er at omfanget av overtid øker og at de på deltid i gjennomsnitt øker sin arbeidstid etter en arbeidstidsforkortelse. Ved en ferieutvidelse er det ingen slike effekter på overtids- og deltidsomfanget.

For en gitt arbeidskraftsetterspørsel vil en nedgang i arbeidstiden per sysselsatt øke den totale sysselsettingen, og ledigheten går ned. Det skaper et press i arbeidsmarkedet og høyere lønnsvekst. Høyere lønninger og lavere ledighet gir incentiver til å delta i arbeidslivet framfor å være hjemmeværende eller i studier, og arbeidstilbudet øker. Det demper nedgangen i ledighet. Likefullt vil vi i disse beregningene oppleve redusert ledighet, både på kort og lang sikt.

Den høyere lønnsveksten fører til høyere konsumprisvekst. Til tross for både redusert ledighet og høyere konsumprisvekst, har vi i beregningene i tabell 1 antatt at realrentenivået er det samme som i referansebanen uten arbeidstidsforkortelser. I disse beregningene virker finanspolitikken om lag nøytralt på de økonomiske konjunktorene. Da bør også pengepolitikken virke nøytralt. Med uendrede realrenter, sammenliknet med referansebanen, endres heller ikke realvalutakursen mye. Den høyere inflasjonstakten svekker imidlertid den nominelle verdien av krona. Siden det er utviklingen i reelle størrelser som er viktigst på lengre sikt, får dette nominelle utviklingsforløpet relativt liten betydning ellers i beregningene.

Økte relative timelønnskostnader svekker norsk næringslivs internasjonale konkurransevne, slik at etterspørselen fra utlandet rettet mot norske produkter reduseres. I tillegg synker husholdningenes realdisponible inntekt, og husholdningene svarer med å redusere sitt konsum og boliginvesteringer. Dessuten reduseres etterspørselen fra offentlig sektor. Den lavere etterspørselen fører til at samlet verdiskapning (BNP) reduseres sammenliknet med referansebanen. Nedgangen i BNP dempes noe av at arbeidskraftsproduktiviteten øker som følge av at bedriftene responderer på de økte timelønnskostnadene ved å heller bruke mer kapitalutstyr i produksjonen. Dermed øker kapitalintensiteten og produksjonen per arbeidstime går opp. I egne beregninger lar vi realrenta gå opp som følge av den reduserte ledigheten og økte inflasjonen (Ikke vist i tabellen). Da får vi motsatt effekt på kapitalintensiteten. Derfor synker arbeidskraftsproduktiviteten i disse beregningene.

Betydning av noen sentrale forutsetninger

Beregningene referert til over er alle basert på en del sentrale forutsetninger. For eksempel antas det at både arbeidsinnvandringen og yrkesdeltagelsen er uforandret etter arbeidstidsforkortelsen. Dette er neppe helt realistisk da arbeidstidsforkortelsen i seg selv kan tenkes å redusere barrierene og øker incentivene for de som er utenfor yrkeslivet til å forsøke å få seg jobb. Lavere arbeidstid kan også gjøre det mer attraktivt for utlendinger å jobbe i Norge, ikke minst som følge av et strammere arbeidsmarked og høyere timelønninger. Andre viktige forutsetninger er fravær av selvstendige effekter av redusert arbeidstid på arbeidsproduktivitet og sykefravær da lavere arbeidstid både kan tenkes å føre til produktivitetsfremmende endringer i produksjonsmønsteret, at man blir mer effektiv i de timene som gjenstår etter arbeidstidsforkortelsen samt bidra til mindre fysisk og psykisk jobbslitasje.

En mulig økning i arbeidsproduktiviteten vil innebære at bedriftene kan opprettholde produksjonen med færre sysselsatte. En nedgang i sykefraværet vil på samme vis bidra til å dempe nedgangen i den faktiske arbeidstiden som følge av en arbeidstidsforkortelse og reduserer også utgiftene til sykepengene. Høyere produktivitet og/eller lavere sykefravær vil således bidra til å dempe nedgangen i ledighet samt føre til at konsekvensene på resten av økonomien blir noe mindre. I tilfellet med økt produktivitet vil imidlertid det forhold at arbeidstakerne tar sin del av produktivitetsøkningen ut i høyere lønn føre til at reallønnsøkningen blir sterkere enn uten produktivitetsøkningen. Kombinert med høyere renter og en sterkere valutakurs vil dette lede til en svekkelse i norske bedrifters konkurransevne som er på linje med beregningene i tabell 1. I tilfellet med modellbestemt rente vil dessuten en høyere rente bidra til å svekke produktiviteten på sikt slik at nettoeffekten på lang sikt kan bli negativ for produktivitets vedkommende.

Når det gjelder økt arbeidsinnvandring/arbeidstilbud vil begge forhold bidra positivt til den økonomiske utviklingen. Spesielt vil et økt arbeidstilbud bidra til at arbeidsmarkedet blir mindre stramt og at det blir lettere å erstatte bortfallet av arbeidsinnsats. Sett i forhold til beregningene som ligger til grunn for tabell 1 vil dette bidra til å dempe lønns- og prisveksten og føre til både høyere sysselsettingsvekst og et mindre fall i ledigheten. Til tross for dette vil imidlertid fortsatt høye realrenter, en sterk realvalutakurs og et høyt kostnadsnivå, føre til en svekkelse av norske bedrifters konkurransevne. Svekkelsen vil imidlertid nå være svakere enn den som ligger til grunn for beregningene i tabell 1.

Noen utfordringer

En arbeidstidsforkortelse betyr at økt fritid prioriteres framfor et høyere forbruk. Når den gjennomføres blir det imidlertid et større press i arbeidsmarkedet enn det var før arbeidstidsforkortelsen. Dersom arbeidsmarkedet skal stabiliseres må tilgangen på arbeidskraft øke eller etterspørselen reduseres. Hvis dette ikke skjer, vil

vi oppleve en betydelig økning i lønnsveksten som gir et tap av internasjonal konkurransevne. Eksportnedgangen som da oppstår må finansieres. I første omgang kan vi trekke på Statens pensjonsfond — Utland, men hvis disse pengene var ment å skulle brukes på noe annet, for eksempel til å finansiere pensjoner i framtiden, må vi før eller senere låne penger av andre land for å finansiere vårt forbruk. Da har vi egentlig ikke foretatt en prioritering mellom fritid og forbruk, men snarere valgt begge deler. Dette er imidlertid ikke opprettholdbart, for et land kan ikke over tid forbruke mer enn det skaper av verdier. I hovedberegningene i tabell 1 er den finansielle balansen i offentlig forvaltning den samme som i referansebanen uten arbeidstidsforkortelser, men vi ser at ulike realøkonomiske størrelser som for eksempel ledigheten og driftsbalansen som andel av BNP avviker fra nivåene i referansebanen. Det har ikke vært mulig å finne finanspolitiske responser som har balansert både offentlige finanser og alle realøkonomiske størrelser. Det kan hende MODAG undervurderer de selvstabiliserende mekanismene i økonomien, men det er på den annen side ikke opplagt hvordan realøkonomien vil se ut i en ny likevekstsituasjon. Beregningene illustrerer således noen av de makroøkonomiske utfordringene en arbeidstidsforkortelse innebærer.

En annen utfordring i årene framover er knyttet til den økende etterspørselen etter offentlige tjenester, særlig som følge av en aldrende befolkning. I Norge er omsorgstjenestene i stor grad institusjonalisert og også levert av offentlig sektor. I mange andre land pleier familiene i større grad de eldre selv. Institusjonaliseringen av pleie- og omsorgstjenester, og også den kraftige utbyggingen av barnehageplasser og skolefritidsordninger, har gjort det mulig for mange norske kvinner å velge en yrkeskarriere framfor å være hjemmeværende. Norge er et av de landene i verden med høyest yrkesdeltagelse blant kvinner. Hvis vi ønsker å beholde denne organisering av arbeidslivet, og samtidig opprettholde standarden på de offentlige omsorgstjenestene, er det behov for mer arbeidsinnsats i offentlig sektor i årene framover. Det er ingen løsning å privatisere tjenestene, fordi årsakene til den økte etterspørselen etter slike tjenester, kombinert med at det er vanskelig å effektivisere tjenestene, uansett vil innebære høy etterspørsel etter arbeidskraft i mange år framover. Arbeidstidsforkortelser i en slik periode vil forsterke problemet med knapphet på arbeidskraft. Samtidig blir det etter en arbeidstidsforkortelse også lettere å kombinere yrkeskarriere og familieliv. Løsningen på denne utfordringen er kanskje da en tilbakevending til at hver enkelt familie bruker den økte fritiden til å ta et større ansvar for sine egne familiemedlemmer.

Referanser

Bjørnstad, R., Hammersland, R. og Holm, I. (2008): *Arbeid og fritid - prioriteringer i det 21. århundre: Makroøkonomiske konsekvenser ved redusert arbeidstid*, Rapport 2008/18, Statistisk Sentralbyrå.